

BESZÉLGETÉS A KÖNYVRŐL – KASS JÁNOSSEL

Kiss István

Kass János, sokak véleménye szerint, az elmúlt ötven év legnagyobb hatású könyvillusztrátora. Pályájának íve töretlen, itthon és külföldön is nagyra tartott alkotó. Számos díj, elismerés övezi életútját, a legutóbbi a 1999-ben neki ítélt Kossuth-díj. A lipcsei tanulóévek után nagy lendülettel érkezett a hazai művészeti életbe. Bravúros rajztudása és műveltsége, széles látóköre révén számos kötet illusztrátora volt. A mai közepkorúak jórészt az általa illusztrált gyermek- és ifjúsági könyveken nőttek fel. De kortárs költők, írók műveinek is avatott interpretátora. A rézkarc mestere. A Bibliát feldolgozó lapjai vagy a Shakespeare-drámák ihlette rézkarcsorozata ma is kiállításainak ékkövei. Gyönyörű, réznyomású bélyegtervei annak idején mindenkire eljutottak.

Az Iparművészeti Főiskola Tipo-grafika tanszéke tanáraként számos illusztrátort indított útjára. Sokan – többek között magam is – tanulhattam meg tőle a szakmai tudnivalókat, de látásmódot, etikus magatartást is.

E néhány emlékező sorból is kiderül, hogy Kass János erős szálakkal kötődik a könyvhöz, a nyomtatványokhoz. Beszélgetésünk is e témakör körül fogrog majd.

Kedves Tanár Úr, mi a véleményed a könyv kultúrában betöltött szerepéről? (Kézenfekvő a válasz, de azért mégis...)

A könyv az emberiség emlékezete. Gondoljunk csak a Bibliára, amely nemcsak szent könyv, de olyan is, amely az emberlét örök kérdéseivel foglalkozik. Alaptörvények jelennek meg benne: ne ölj... ! Olyanok ezek, amelyek már az írás kitalálása előtt megfogalmazódtak, és generációkon keresztül ezek szerint éltek az emberek.

A kultúrát jelentő tudáshalmazt könyvtárakban gyűjtötték össze. Így hasznosíthatták ezeket különböző korok olvasni tudó emberei, fejlesztve az elődök ismereteit. A könyvek mind olcsóbbá lettek, egyre több olvasóhoz jutott el a bennük foglalt tudás, ismeret.

Sajnálatos, hogy a társadalom nagyon kis töredéke, talán ha öt százaléka olvas. Nagy részéhez nem jutnak el az újonnan megjelent művek, amik pedig alakítják a közgondolkodást és új utakat kínálnak.

Érdekelne, hogy mit gondolsz a mű, az illusztráció és az ezeket hordozó, a közönséghez eljuttató könyv viszonyáról? Hogyan válik ez a három különböző minőség egységgé?

Ha ismét a Bibliára gondolunk, és eszünkbe jutnak ezzel kapcsolatban a bibliai jelenetek középkori ábrázolásai, máris az illusztrációnál tartunk. A korábbi emberek is szükségét érezték a képi megjelenítésnek, gondoljunk a Szegények Bibliájára, a Biblia Pauperumra.

500 éves a magyar könyvnyomtatás
Bélyegterv, 1973

Ez, mint egy képregény szöveg nélkül, az olvasni nem tudókkal ismertette meg a történeteket. De a templomfalak freskói, Giotto vagy éppen Michelangelo egyes művei is illusztrációknak tekinthetők.

Hogyan szólítja meg a könyv az olvasót? Mindannyiunknak vannak szeretett könyvei. Olyanok, amelyekre vágytunk és megszerztük, vagy jól megválasztott ajándékként valaha kaptunk. Mitől tetszik, mitől válnak emlékeztessé a könyvek?

Szerintem a jól sikerült könyvnek lelke van, a lélek dolgozik benne. Az ember katarzist él át vele kapcsolatban. Munka közben sokszor átéltem ezt. Éreztem, hogy megfogtam a gondolatot, hogy a kezemben van, és a magam eszközeivel fel is tudtam fűteni a könyvet azzal a gondolattal, ami engem megfogott.

Ilyen volt egy évtizedekkel ezelőtt készült kötet, a Gilgames eposz, amelyet Rákos Sándor magyarított. Az újonnan alakult Helikon Kiadóban Kacs Gyulával dolgoztam ezen. A közös munka valami olyan kamaramuzsikálássá vált, hogy eredménye ma is megállja a helyét. Az akkori szegényes viszonyok, a papírhány és a kötetzeti anyagok szűkös választéka ellenére is valahogy nemes tárgyá vált ez a könyv.

Úgy gondolom, hogy a varázslat sikeréhez mégis csak a magas színvonalú illusztrációkon, a jól megválasztott formátumon, az illő tipográfián, megfelelő betűválasztáson keresztül vezet az út.

Egyértelműen. De ennek a fordítottja is igaz. Sokszor meggyűlöltem a létrejött kötetet. Úgy éreztem, olyan mint egy hűtlen szerető. Sok keserves órát éltem át emiatt, és az em-

ber nehezen tudja kiheverni a kudarcot.

Minden alkotó ismeri ezt az érzést. Mi meg különösen, hiszen a könyv ott pihen a könyvtárak polcain, akár évszázadokon át. Őrzik hibáinkat, de sikeres megoldásainkat is.

Visszatérve az illusztrációra, ez nem lapgrafika, nem a kiállított termék vagy otthonok falain jelenik meg, hanem a könyvek lapjain.

A használatba vétel mozgatja meg és indítja el a folyamatot. Olvasás közben találkozunk az illusztrációval, és a csoda ebben van elrejtve. Amikor a szöveg és a megformálás találkozik egymással és az ember egységet tud teremteni közöttük. Néha azonban hiába erőlködünk, mégsem tudjuk ezt a csodát létrehozni.

Hallani időnként azt a véleményyt, hogy az illusztráció megköti az olvasó fantáziáját, és ezzel befolyásolja vagy éppen korlátozza a mű érvényesülését. Ugyanakkor a könyvnyomtatás kezdetétől kíséri a szöveget kép, illusztráció, és csatákról, koronázásokról, városok égéséről tudósítják az olvasót. Fölmerül a kérdés: mi az illusztráció szerepe, mi az illusztrátor szerepe? Kell-e illusztrálni a könyveket, milyen a jó illusztráció?

Úgy látom, hogy az emberek nagy többségének kevés a képzelőereje. Talán a drogos is azért él a szerrel, mert az agyberendezése akkor telik meg színekkel, formákkal. Nekünk nincs szükségünk drogra, mert számunkra ez maga a munka.

Hogy befolyásolom-e az olvasót? Igen, befolyásolom, persze! Az olvasók általában olyan emberek, akik végzik a dolgukat, gyárban, hivatalban dolgoznak, pénzt keresnek. Nagyon kevesen

vannak azok, akik tehetségükkel, képességeikkel olyan értékeket tudnak átadni sokaknak, amelyekhez ők másként nem jutnának hozzá. Én nem tudnék zenét írni, pedig nagyon közel áll hozzám. Sajnos csak befogadó vagyok.

Rászorulunk mások munkájára, tevékenységére. Szakácsra van szükségünk, pincérre, aki elének találja az ebédet, mert nincs ilyen irányú tudásunk. Nem mindenki felfedező, nem mindenki Kolumbus, akinek olyan fantáziája volt, hogy elképzelte, nyugat felé indulva is meg kell találnia Indiát. Erős hitre és képzelőerőre volt szüksége, hogy kitartson az úton, a megpróbáltatások ellenére is.

Magyarországon van egy olyan gondolkör, amely az illusztrációt harmadrangú műfajnak tartja, és úgy véli, hogy nem olyan súlyú, mint a képzőművészet. Ezt a vélekedést cáfolja az a tény, hogy a legnagyobb művészek mindegyike illusztrált, Botticellitől kezdve Picassóig, de említhetném Matisse-t vagy Dalit is.

A kritikusok nem támadják ezt a műfajt, csak vállvonogatva beszélnek róla. Pedig vadidegen emberek megszólítanak a boltban, és örömmel emlékeznek egy-egy általam rajzolt könyvre. Tehát nyomot hagytam bennük és jó emlékeket őriznek gyermekkori olvasmányaikról.

Gyermekkönyveket különben Eszter lányom miatt is illusztráltam, mert szerettem volna számomra is megfelelő könyvekkel ellátni a gyerekeket.

Emlékezetem szerint, gyerekeknek szánt kottákat is készítettél, különlegesen kedves nekem a Gordonkamuzsika fedele.

Harminc éven át készítettem ezeket, és örömmel telt benne. Érdekeségként elmondom, hogy a Zeneműkiadó harminc évvel ezelőtt rendelte meg tőlem a terveket. Elkészítettem a sorozatot, de nem akarták elfogadni. Volt a kiadónak egy nagyon jó üzletembere, aki kivitte ezeket Angliába, és ottjártamkor a legelegánsabb könyvüzlet kirakatában láttam viszont a sorozatot. Négy-öt kottát a fő helyen. Jóleső érzés volt, igazolt engem.

A fehér oldalakon margók alkotta keretben fekete betűkből álló sorok. Ezt a sorfolyamot szakítja meg egy-egy színes vagy fekete-fehér rajz. Milyen kettejük viszonya? Mi a véleményed a betűkről?

Kötetbe szánt rajzaimat mindig befolyásolta az, hogy milyen betűk közé kerülnek majd. Az, hogy milyen betűtípust

használunk bizonyos alkalmakor, zenei példával szólva a klaviatúrának olyan billentési lehetőségeit jelenti, amely a zeneértőknek sokat elárul a művészről. A szakma igazi ínycsalatai.

Milyen betűket használtál szívesen, hogyan viszonyulsz az egyes betűtípusokhoz?

Távolról kezdem a választ. Már a háború alatt megszerettem Le Corbusiere építészetét, gondolkodásmódját. A helyszíni találkozás épületeivel elemi erővel hatott rám. Amikor azután a hatvanas évek elején felkértek az egyik akkori irodalmi újság, az Új írás megtervezésére, azonnal arra gondoltam, hogy Le Corbusiere munkáit idéző groteszk betűt, az Univers típust fogom használni a lapban. Nem tudod elképzelni, micsoda felzúdulást váltott ez ki. Formalizmussal vádoltak, újságok cikkeztek arról, hogy a groteszk

betű olvashatatlan, rontja a szemet. Ha ma a kezünkbe kerül egy lapszám, meg sem értjük az okozott felháborodást, hiszen egyszerű, szinte primitív megjelenésű volt.

Újdonságnak számított az is, hogy képzőművészek munkáival tettem érdekessé a lapot, hiszen Németországból hazatérve feltűnő volt számomra az irodalmi lapok unalmassága, egyformasága.

A szemléletet Németországból hoztad magaddal? Ott láttál jó példákat?

Szó sincs róla. Én Kelet-Németországban tanultam, és ott semmi forradalminak nevezhető jelenség nem volt. De könyvtárakba jártam, ott elsősorban a „nagyokat”, Dürert és a Bauhaus tipográfiáját tanulmányoztam. A Bauhaus eredményeivel az akkori NDK-ban nem lehetett találkozni,

mert nem illett bele a hivatalos kultúrpolitika gondolatrendszerébe.

Mit gondolsz, miért lehetséges az, hogy több évszázada tervezett betűk manapság is használatban vannak? Mit tartasz megfelelő betűhasználatnak?

Ezzel a kérdéssel Németországban sokat foglalkoztam. Sőt, készítettem egy statisztikát arról, hogy melyek a 20. század leginkább használt betűi. Több ezer betűtípust ismerünk, a használat mégis 20-25 betűtípusra redukálódik. A konklúzióm a következő volt: a betű a kultúra kvintesszenciája, a római hagyományokon alapuló antikva pedig annyira letisztult formákkal rendelkezik, hogy ennek variációi is alig térnek el egymástól. A klasszikus betű a megtestesítője a lélek és a gondolkodás egyensúlyának. Az a harmónia, amit a betű kifejez és az a logika, amely a betűben kódolva van, örök életűnek látszik, sőt egyre keményebbre kalapálódik.

Mi a véleményed a korábbi magyar nyomdászat eredményeiről? Mely műveket tartasz olyanoknak, amelyek máig hatóan szólnak

nak a szakmához, a könyvet szerető közönséghez?

A Kner Imre által tervezett, Kozma Lajos metszeteivel díszített *Monumenta Literarum* köteteket olyanoknak tartom, amelyek nemcsak magasan meghaladták a kor színvonalát, de örök érvényűnek látszanak. Egy 20. századi csoda, ahol a papírnak, a nyomtatásnak és a tipográfiának fokát hozta létre, amely példátlan volt addig, és talán utána is.

Visszatérva a betűképre és az abból fakadó harmóniára, jut eszembe az 1966-ban, Prágában tartott nagy konferencia, ahol jelen volt a még fiatal Herman Zapf és a nagy svájci betűtervező és tipográfus, Jan Tschihold, aki akkoriban 60 körül járt. A múlt és jelen kapcsolatáról vitatkozva Zapf úgy jellemezte Tschihold munkásságát, hogy az olyan, mint azé a kertészé, aki aprólékos gondnal ápolja kertjét, neveli virágait. A miénk, fiataloké azonban – jelentette ki Zapf – a tömegtermelés.

Nagy pengeváltás volt. Ismerjük Zapf óriási eredményeit, számtalan szebbnél szebb betű-

A túloldalon: A Kékszakkallú herceg vára 1., 2. 1970

Fent: Nemzetközi gyermekév, 1970. Bélyegterv, 1979

típusát, de Tschihold sem maradt adós, munkájával bizonyított: az általa tervezett betűkön kívül sokat tett a megfelelő ékezetek, idézőjelek kialakításáért.

Hogyan hasonlítanád össze a hagyományos könyvtervezést a mai, számítógépet használó tervezéssel?

1990-ben, Oxfordban volt egy nagyon érdekes konferencia, amely illusztrációval és tipográfiával foglalkozott. Ott megjelent néhány Macintosh számítógép, amelyeket ki is próbálhattunk és megismerkedhettünk lehetőségeikkel. Ezek persze szerényebbek voltak a maiakénál. A számítógépes tipográfia a tervező számára közvetlen kapcsolatot biztosít a létrehozandó művel. Pontos, de van veszélye annak is, hogy jellegtelen, közhelyszerű munkák szülessenek. Úgy látom, hogy forradalom zajlik a szakmában, és ez tovább folytatódik, nem futotta ki még teljesen magát.